

Vertimai

APIE DENOTACIJĄ

Bertrand Russell

„Denotacinėmis frazėmis“ vadinu tokias frazes kaip šios: žmogus (a man)¹, koks nors žmogus (some man), bet koks žmogus (any man), kiekvienas žmogus (every man), visi žmonės (all men), [tas, kas yra] dabartinis Anglijos karalius (the present King of England), [tas, kas yra] dabartinis Prancūzijos karalius (the present King of France), Saulės sistemos masės centras dvidešimtojo amžiaus pirmuoju momentu (the center of mass of the solar system at the first instant of the twentieth century), Žemės sukimasis aplink Saulę (the revolution of the earth round the sun), Saulės sukimasis aplink Žemę (the revolution of the sun round the earth). Taigi frazė yra denotacinė vien tik dėl savo *formos*. Galima skirti tris atvejus. (1) Frazė gali būti denotacinė, tačiau neturėti jokio denotato, kaip antai „[tas, kas yra] dabartinis Prancūzijos karalius“ („the present King of France“). (2) Frazė gali žymėti vieną apibrėžtą objektą, kaip antai „[tas, kas yra] dabartinis Anglijos karalius“ („the present King of England“) žymi konkretų žmogų. (3) Frazė gali žymėti dviprasmiškai, kaip antai

„žmogus“ („a man“) žymi ne daug žmonių, o kažkokį neapibrėžtą žmogų. Interpretuoti tokias frazes yra itin keblu. Išties labai sunku sukurti teoriją, atsparią formaliam paneigimui. Tiek, kiek esu pajėgus išsiaiškinti, visus man žinomus keblumus išsprendžia teorija, kurią dabar ketinu paaiškinti.

Denotacijos klausimas ypač svarbus ne vien logikai ar matematikai, bet ir pažinimo teorijai. Pavyzdžiui, žinome, kad Saulės sistemos masės centras konkrečiu momentu yra kažkoks apibrėžtas taškas, ir galime pateikti aibę teiginių apie jį. Tačiau šis taškas nėra mums *pažinus tiesiogiai* (we have no immediate *acquaintance*) ir yra mums pažįstamas tik pagal aprašymą (only known to us by description). Skirtis tarp *tiesioginio pažinimo (acquaintance)* ir *deskriptyvaus pažinimo (knowledge about)* yra skirtis tarp dalykų, kuriuos suvokiame, ir dalykų, kurie mums prieinami tik pasitelkiant žyminčiąsias frazes. Dažnai pasitaiko, jog žinome, kad kokia nors frazė nedviprasmiškai žymi, nors tai, ką ji žymi, nėra pažinu tiesiogiai. Taip yra ką tik minėtu masės centro atveju. Jusliniu suvokimu (perception) mes tiesiogiai pažįstame suvokimo objektus, o mąstydami tiesiogiai pažįstame abstraktesnio loginio pobūdžio objektus, tačiau objektai, kuriuos žymi frazės, sudarytos iš žodžių, kurių reikšmes mes pažįstame tiesiogiai, nebūtinai yra mums tiesiogiai

¹ Originalus tekstas parašytas anglų kalba, kurioje vartojami žymimieji ir nežymimieji artikeliai – gramatiniai apibrėžtumo ir neapibrėžtumo rodikliai, neturintys atitikmenų lietuvių kalboje, todėl kai kurių autoriaus frazių tiksliai išversti praktiškai neįmanoma. Tais atvejais, kai tai prasminga, gramatinio ar leksinio patikslinimo sumetimais skliaustuose pateikiama originali formuluo-tė anglų kalba (Vert. past.).

pažinūs. Štai vienas labai reikšmingas pavyzdys: atrodo, nėra pagrindo manyti, jog mums tiesiogiai pažini kitų žmonių sąmonę, nes ji nėra tiesioginio suvokimo objektas (are not directly perceived). Taigi tai, ką apie ją žinome, gauname per denotaciją. Bet koks mąstymas turi prasidėti nuo tiesioginio pažinimo, tačiau sėkmingai mąstoma ir *apie* daugelį dalykų, kurie nėra tiesiogiai pažinūs.

Tolesnė argumentacija bus išdėstyta tokia tvarka. Pirmiausia pateiksiu teoriją, kurią ketinu ginti². Paskui aptarsiu Frege's ir Meinongo teorijas parodydamas, kodėl nei vienos, nei kitos nelaikau patenkinama. Tada pateiksiu savo teorijos pagrindimą ir galiausiai glaustai nurodysiu jos filosofines išdavas.

Trumpai tariant, mano teorija yra tokia. *Kintamojo* sąvoką laikau pamatine ir naudoju „ $C(x)$ “ išreikšti teiginį³, kurio dėmuo x yra iš esmės ir visiškai neapibrėžtas kintamasis. Tada galime svarstyti dvi sąvokas „ $C(x)$ yra visada teisinga“ ir „ $C(x)$ yra kartais teisinga“⁴. Tuomet *viskas*, *niekas* bei *kažkas* (pačios elementariausios denotacinės frazės) turi būti interpretuojamos taip:

C (*viskas*) reiškia „ $C(x)$ yra visada teisinga“.

C (*niekas*) reiškia „ $C(x)$ yra klaidinga“ yra visada teisinga“.

C (*kažkas*) reiškia „Netiesa, kad ' $C(x)$ yra klaidinga' yra visada teisinga“.⁵

² Ši dalyką esu aptaręs *Matematikos pagrindų* (*Principles of Mathematics*) V skyriuje ir § 476. Ten ginama teorija yra beveik tokia pat, kaip ir Frege's, ir nemažai skiriasi nuo teorijos, kuri čia bus ginama.

³ Tiksliau, propozicinę funkciją.

⁴ Antrąją iš jų galima apibrėžti pasitelkiant pirmąją, jei laikysime, kad ji reiškia „Netiesa, jog ' $C(x)$ yra klaidinga' yra visada teisinga“.

⁵ Vietoje šios sudėtingos išraiškos kartais vartosis išraišką „ $C(x)$ yra ne visada klaidinga“ arba „ $C(x)$ yra kartais teisinga“ tardamas, kad jos reiškia tą patį, ką ir komplikauta išraiška.

Sąvoka „ $C(x)$ yra visada teisinga“ čia laikoma pagrindine ir neapibrėžiamą, ir kitos yra apibrėžiamos pasitelkiant ją. Frazės *viskas*, *niekas* ir *kažkas*, paimtos atskirai, neturi reikšmės, tačiau reikšmė priskiriama *kiekvienam* teiginiui, į kurį jos įeina. Mano ginamos denotacijos teorijos pagrindinis principas yra toks: denotacinės frazės pačios savaime neturi jokios reikšmės, tačiau kiekvienas teiginys, į kurio žodinę išraišką jos įeina, reikšmę turi. Manau, jog visi su denotacija susiję keblumai kyla iš klaidingos teiginių, kurių žodinėje išraiškoje esama denotacinių frazių, analizės. Derama analizė, jei neklystu, gali būti išdėstyta taip (as follows).

Tarkime, norime interpretuoti teiginį „Sutikau [kažkokį] žmogų“ (“I met a man”). Jeigu ji teisinga, tai aš sutikau kažkokį konkretų žmogų, tačiau šiuo teiginiu tvirtinu ne tai. Pagal mano ginamą teoriją šiuo teiginiu aš tvirtinu štai ką:

„Sutikau x ir x yra žmogiška būtybė“ yra ne visada klaidinga.“

Apskritai, apibrėždami žmonių (men) klasę kaip klasę objektų, pasižyminčių predikatu *žmogiška būtybė* (*human*), sakome:

„ C (žmogus)“ reiškia „ $C(x)$ ir x yra žmogiška būtybė“ yra ne visada klaidinga.“

Vadinasi, frazė „žmogus“ („a man“) pati savaime lieka be jokios reikšmės, tačiau reikšmė suteikiama kiekvienam teiginiui, į kurio žodinę išraišką ta frazė įeina.

Dabar aptarkime teiginį „visi žmonės yra mirtingi“. Šis teiginys iš tikrųjų yra hipotetinis⁶ ir jis teigia, kad *jei* kas nors yra žmogus, *tai* jis yra mirtingas. Tai yra jis teigia, kad ir kas x būtų, jei x yra žmogus, tai x yra mirtingas. Taigi, įrašydami ' x yra žmogiška būtybė'

⁶ Tai gerai įrodinėjama pono Bradley *Logikos* (*Logic*) I knygos II skyriuje.

(‘ x is human’) vietoje ‘ x yra žmogus’ (‘ x is a man’), gauname:

„Visi žmonės yra mirtingi“ reiškia „Jei x yra žmogiška būtybė, tai x yra mirtingas’ yra visada teisinga“.

Būtent tai išreiškiamą simbolinėje logikoje, kai sakoma, kad „Visi žmonės yra mirtingi“ reiškia „Su kiekviena x reikšme, iš ‘ x yra žmogiška būtybė’ išplaukia ‘ x yra mirtingas’“. Apibendrintai sakysime:

„ C (visi žmonės)“ reiškia „Jei x yra žmogiška būtybė, tai $C(x)$ yra teisinga’ yra visada teisinga“.

Panašiai:

„ C (nė vienas žmogus)“ reiškia „Jei x yra žmogiška būtybė, tai $C(x)$ yra klaidinga’ yra visada teisinga“.

„ C (kai kurie žmonės)“ reikš tą patį kaip ir „ C (žmogus)“⁷, o

„ C ([kažkoks] žmogus)“ reiškia „Netiesa, kad ‘ $C(x)$ ir x yra žmogiška būtybė’ yra visada klaidinga“.

„ C (kiekvienas žmogus)“ reikš tą patį kaip ir „ C (visi žmonės)“.

Lieka aptarti frazes, į kurias įeina žymimasis artikelis (*the*). Tai pačios įdomiausios ir sudėtingiausios iš visų denotacinių frazių. Imkime, pavyzdžiui, „Karolio II tėvui buvo įvykdyta mirties bausmė“ („the father of Charles II was executed“). Jis teigia buvus kažkokį x , kuris buvo Karolio II tėvas ir kuriam įvykdyta mirties bausmė. Žymimas artikelis (*the*), kai jis vartojamas griežtai, nurodo unikalumą; tiesa, mes kartais kalbame apie „[tą, kuris yra] Tokio-ir-tokio sūnus“ („the son of So-and-so“), net jei Toks-ir-toks turi keletą sūnų, bet tiksliau būtų sakyti „Tokio-ir-tokio

sūnus“ („a son of So-and-so“). Tad mūsų poreikiams laikysime, jog žymimasis artikelis (*the*) nurodo unikalumą. Todėl, kai sakome „ x buvo Karolio II tėvas“ („ x was the father of Charles II“), mes tvirtiname ne tik kad x buvo tam tikru santykiu susijęs su Karoliu II, bet ir kad niekas daugiau tokiu santykiu nesusijęs. Aptariamas santykis be unikalumo prielaidos ir be jokių denotacinių frazių išreiškiamas „ x pradėjo Karolio II gyvybę“ („ x began Charles II“). Norėdami gauti „ x buvo Karolio II tėvas“ atitikmenį, turėtume pridėti „Jei y yra kitas nei x , tai y nepradėjo Karolio II gyvybės“ arba, kas yra ekvivalentiška, „Jei y pradėjo Karolio II gyvybę, tai y yra tapatus x “. Todėl „ x yra Karolio II tėvas“ virsta „ x pradėjo Karolio II gyvybę, ir ‘jei y pradėjo Karolio II gyvybę, tai y yra tapatus x ’ yra visada teisinga kiekvienam y “.

Taigi „Karolio II tėvas buvo nubaustas mirtimi“ pavirsta į:

„Ne kiekvienam x klaidinga, kad x pradėjo Karolio II gyvybę, kad x buvo nubaustas mirtimi ir kad ‘jei y pradėjo Karolio II gyvybę, tai y yra tapatus x ’ yra teisinga kiekvienam y “.

Tokia interpretacija gali pasirodyti neįtikėtina, tačiau aš kol kas nepateikiu argumentų, o tiesiog *formuluoju* teoriją.

Norint interpretuoti „ C (Karolio II tėvas)“, kur C žymi bet kokį teiginį apie jį, reikia pakeisti „ x buvo nubaustas mirtimi“ į $C(x)$ tame, kas pateikta pirmiau. Pažymėtina, kad pagal pirmiau pateiktąją interpretaciją, kad ir koks būtų teiginys C , „ C (Karolio II tėvas)“ implikuoja:

„ x atžvilgiu ne visada klaidinga, kad ‘jei y pradėjo Karolio II gyvybę, tai y yra tapatus x ’ yra visada teisinga y atžvilgiu“,

kas bendra kalba išreiškiamą sakant, jog „Karolis II turėjo vieną ir ne daugiau nei vieną

⁷ Psichologiniu požiūriu „ C (žmogus)“ numato *tik vieną*, o „ C (kai kurie žmonės)“ numato *daugiau nei vieną*, tačiau preliminariuose apmatuose galime šių prielaidų nepaisyti.

tėvą“. Iš to išeina, kad jei ši sąlyga nepatenkinama, tai *kiekvienas* teiginys, kurio forma „C (Karolio II tėvas)“, yra klaidingas. Tad, pavyzdžiui, kiekvienas teiginys, kurio forma „C (dabartinis Prancūzijos karalius)“, yra klaidingas. Tai didelis čia pateikiamos teorijos pranašumas. Vėliau parodysiu, kad tai nėra nesuderinama su prieštaravimo dėsniu, kaip galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Remiantis tuo, kas pasakyta, visi teiginiai, į kuriuos įeina denotacinės frazės, redukuojami į formas, kuriose tokių frazių nėra. Tolesne aptartimi bus mėginama parodyti, kodėl būtina tokią redukciją atlikti.

Pateiktosios teorijos naudai liudija sunkumai, kurie neišvengiami, kai denotacinės frazės laikomos reprezentuojančiomis teiginių, į kurių žodinė išraiška jos įeina, tikruosius dėmenis (*genuine constituents*). Paprasčiausia iš įmanomų teorijų, kurios pripažįsta tokius dėmenis, yra Meinongo⁸. Pagal šią teoriją, kiekviena gramatiškai taisyklinga denotacinė frazė reprezentuoja kokį nors *objektą*. Taigi „dabartinis Prancūzijos karalius“, „apskritas kvadratas“ ir pan. yra laikomi tikrais objektais. Čia pripažįstama, jog nors tokie objektai *nesubsistuoja*, vis dėlto jie laikomi objektais. Toks požiūris savaime keblus, tačiau svarbiausias jo trūkumas tas, kad tokie objektai, kaip visiems žinoma, paprastai pažeidžia prieštaravimo dėsni. Pavyzdžiui, tvirtinama, jog esamas (existent) dabartinis Prancūzijos karalius egzistuoja, taip pat ir neegzistuoja, jog apskritas kvadratas yra apskritas, o kartu nėra apskritas, ir pan. Tačiau tai yra nepriimtina, ir jei įmanoma pateikti teoriją, kuri leistų tokio rezultato išvengti, jai, žinoma, teiktina pirmenybė.

⁸ Žr. *Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*, Leipzig, 1904, pirmus tris straipsnius (kurių autoriai atitinkamai yra Meinongas, Amesederis ir Mally).

Ką tik aprašyto prieštaravimo dėsnio pažeidimo išvengia Frege's teorija. Jis skiria du denotacinės frazės elementus, kuriuos galėtume pavadinti *prasmė* ir *denotatu*⁹. Todėl frazė „Saulės sistemos masės centras dvidešimtojo amžiaus pradžioje“ turi sudėtingą sudėtinę *prasmę*, tačiau jos *denotatas* yra konkretus taškas, kuris neskaidomas. Saulės sistema, dvidešimtas amžius ir pan. yra šios *prasmės* dėmenys, o denotatas, apie kurį kalbama, dėmenų apskritai neturi¹⁰. Vienas šios skirties pranašumų yra tai, kad ja parodoma, kodėl neretai verta tvirtinti tapatybes. Kai sakome „Scottas yra *Veiverlio* autorius“, mes tvirtiname denotato tapatybę esant prasmių skirtingumui. Vis dėlto neketinu kartoti šią teoriją remiančių argumentų, nes esu jos teiginius palankiai išdėstęs kitur (*loc. cit.*), o dabar norėčiau juos užginčyti.

Vienas pirmųjų keblumų, su kuriais susiduriame priėmę požiūrį, jog denotacinės frazės *išreiškia* prasmę ir žymi denotatą¹¹, susijęs su atvejais, kai denotato, kaip paaiškėja, nėra. Kai sakome „Anglijos karalius yra nuplikęs“ („The King of England is bald“), tai atrodytų, kad sakinytis yra ne apie sudėtinę prasmę „Anglijos karalius“, o apie konkretų žmogų, kurį ši prasmė žymi. Tačiau dabar imkime „Prancūzijos karalius yra nuplikęs“ („The King of France is bald“). Kadangi forma tokia pati, šis sakinytis taip pat turėtų būti apie frazės

⁹ Žr. jo „Ueber Sinn und Bedeutung“, *Zeitschrift für Phil. und Phil. Kritik*, vol. 100.

¹⁰ Frege skiria abu elementus – prasmę ir denotatą – visur, ne vien sudėtinėse denotacinėse frazėse. Taigi, į denotuojančio komplekso *prasmę* įeina jo dėmenų *prasmės*, o ne jų denotatai. Teiginys „Monblanas yra aukštesnis nei 1000 metrų“ pasako, jog teiginio *prasmės* dėmuo yra „Monblano“ *prasmė*, o ne tikras kalnas.

¹¹ Pagal šią teoriją turėtume sakyti, jog denotacinė frazė *išreiškia* prasmę, taip pat sakyti, jog ir frazė, ir jos prasmė žymi denotatą. Pagal kitą teoriją, kurią aš ir ginu, *prasmės* nėra visai ir tik kartais yra *denotatas*.

„Prancūzijos karalius“ denotatą. Tačiau nors ši frazė ir turi *prasmę*, su sąlyga, kad *prasmė* turi frazė „Anglijos karalius“, ji tikrai neturi denotato, bent jau jokia akivaizdžia prasme. Todėl tenka manyti, jog „Prancūzijos karalius yra nuplikęs“ yra beprasmybė (nonsense); tačiau tai nėra beprasmybė, nes sakinytis tiesiog klaidingas. Arba imkime tokį teiginį: „Jei *u* yra klasė, turinti tik vieną elementą, tai tas vienas elementas yra *u* elementas“ ar, kaip galėtume performuluoti, „Jei *u* yra vienetinė klasė, tai tas, kuris yra *u*, turi savybę *u*“ („If *u* is a unit class, the *u* is a *u*“). Šis teiginys turėtų būti *visada* teisingas, nes išvada yra teisinga, kai tik hipotezė teisinga. Tačiau „[tas, kuris yra] *u*“ („the *u*“) yra denotacinė frazė, ir apie jos denotatą, o ne apie jos prasmę sakoma, kad jis yra *u* (is a *u*). Bet jei *u* nėra vienetinė klasė, tai „[tas, kuris yra] *u*“ („the *u*“) nieko nežymi ir todėl atrodytų, jog kai tik *u* nėra vienetinė klasė, mūsų teiginys pasidaro beprasmiš.

Tačiau savaiame suprantama, kad tokie teiginiai netampa beprasmiš vieni todėl, kad jų *hipotezės* yra klaidingos. Karalius „Audroje“ galėtų tarti: „Jei Ferdinandas nenuskendo, tai Ferdinandas yra mano vienintelis sūnus.“ „Mano vienintelis sūnus“ yra denotacinė frazė, kuri iš pirmo žvilgsnio denotatą turi jei ir tik jei aš turiu lygiai vieną sūnų. Tačiau minėtas teiginys išliktų teisingas net jei Ferdinandas iš tiesų būtų nuskendęs. Todėl mes priversti arba parūpinti denotatą tada, kai jo iš pirmo žvilgsnio nėra, arba turime atsisakyti požiūrio, jog teiginiai su denotacinėmis frazėmis kalba apie tų frazių denotatą. Esu pastarojo kelio šalininkas. Pirmąjį kelią galima rinktis, kaip tai darė Meinongas, pripažįstant objektus, kurie nesubsistuoja, ir neigiant, kad jie paklūsta prieštaravimo dėsnui. Tačiau to, jei įmanoma, reikia vengti. Kitas būdas rinktis pirmąjį kelią (tiek, kiek kalbame apie aptartą alternatyvą) yra Frege's siūlymas, pagal apibrėžimą pa-

rūpinantis grynai konvencinį denotatą tais atvejais, kai šiaip jau jo tiesiog nebūtų. Tada „Prancūzijos karalius“ žymi nulinę klasę, „vienintelis tokio-ir-tokio pono sūnus“ (kai tas ponas turi dešimties vaikų šeimą) žymi visų jo vaikų klasę, ir taip toliau. Tačiau tokia procedūra, nors ir nesukelia konkrečių loginių klaidų, yra visiškai dirbtinė ir neteikia tikslios mūsų dalyko analizės. Todėl jei priimame, kad denotacinės frazės apskritai turi dvi puses – prasmę ir denotatą, tai atvejais, kai denotato iš pirmo žvilgsnio nėra, bus problemiški tiek jei remsimės prielaida, kad denotatas iš tikrųjų yra, tiek jei remsimės prielaida, kad jo iš tikrųjų nėra.

Loginę teoriją būtų galima tikrinti pagal jos gebėjimą spręsti galvosūkius, ir mąstant apie logiką sveika apsirūpinti kuo didesnėmis galvosūkių atsargomis, nes šie tenkina panašias reikmes, kaip ir eksperimentai fiziniuose moksluose. Todėl pateiksiu tris galvosūkius, kuriuos denotacijos teorija turėtų būti pajėgi išspręsti, o vėliau parodysiu, kad mano teorija juos išsprendžia.

(1) Jei *a* yra tapatus *b*, tai viskas, kas teisinga vieno atžvilgiu, yra teisinga kito atžvilgiu, ir bet kurį galima pakeisti kitu bet kuriame teiginyje išsaugant to teiginio teisingumą ar klaidingumą. Štai Jurgis IV norėjo sužinoti, ar Scottas yra *Veiverlio* autorius, o Scottas iš tiesų yra *Veiverlio* autorius. Tai leidžia mums įrašyti „Scottas“ vietoj „*Veiverlio* autorius“ ir taip įrodyti, kad Jurgis IV norėjo žinoti, ar Scottas buvo Scottas. Tačiau vargu ar galėtume teigti, jog pirmąjį Europos džentelmeną domino tapatybės dėsnis.

(2) Pagal negalimo trečiojo dėsnį, teisinga turi būti arba „*A* yra *B*“, arba „*A* nėra *B*“. Todėl teisinga turi būti arba „dabartinis Prancūzijos karalius yra nuplikęs“, arba „dabartinis Prancūzijos karalius nėra nuplikęs“. Tačiau jei išvardytume visus, kurie yra nuplikę, ir visus,

kurie nėra nuplikę, nė viename šių sąrašų nerastume dabartinio Prancūzijos karaliaus. Hegelininkai, susižavėję sinteze, veikiausiai darytų išvadą, kad jis dėvi peruką.

(3) Imkime teiginį „*A* skiriasi nuo *B*“. Jei tai tiesa, tai esama skirtumo tarp *A* ir *B*, ir tą galima pasakyti tokia forma: „*A* ir *B* skirtumas subsistuoja“. Tačiau jei netiesa, kad *A* skiriasi nuo *B*, tai skirtumo tarp *A* ir *B* nėra ir tą galima pasakyti forma: „*A* ir *B* skirtumas nesubsistuoja“. Bet kaip ne-esinys (non-entity) gali būti teiginio subjektu? „Mąstau, vadinas, esu“ yra ne daugiau akivaizdu nei „Esu propozicijos subjektas, vadinas, esu“, su sąlyga, jog „esu“ suprantamas kaip teigiantis subsistavimą ar būtį¹², ne egzistavimą. Taigi gali pasirodyti, jog bet koks egzistavimo neigimas prieštarauja pats sau; tačiau aptardami Meinongą matėme, kad egzistavimo pripažinimas taip pat kartais priveda prie prieštaravimo. Ir todėl, jei *A* ir *B* nesiskiria, rodos, yra vienodai neįmanoma manyti, kad toks objektas kaip „*A* ir *B* skirtumas“ egzistuoja, ar manyti, kad jis neegzistuoja.

Prasmės santykis su denotatu yra susipynęs su tam tikrais keistais keblumais, kurių, rodos, savaime pakanka įrodyti, jog teorija, privedanti prie tokių keblumų, turi būti klaidinga.

Kai norima kalbėti apie denotacinę frazės prasmę, o ne jos denotatą, labiausiai įprasta vartoti kabutes. Todėl sakome:

Saulės sistemos masės centras yra taškas, ne denotacinis kompleksas;

„Saulės sistemos masės centras“ yra denotacinis kompleksas, ne taškas.

Arba dar:

Grėjaus *Elegijos* pirmoji eilutė išreiškia teiginį.

„Grėjaus *Elegijos* pirmoji eilutė“ neišreiškia teiginio.

Taigi, paėmę bet kurią denotacinę frazę, tarkime *C*, patyrinėkime santykį tarp *C* ir „*C*“, kur jų skirtumo pobūdis suprantamas pagal ką tik pateiktus du pavyzdžius.

Pradėkime nuo to, jog sakome, kad ten, kur pasirodo *C*, kalbama apie denotatą, o ten, kur pasirodo „*C*“, kalbama apie prasmę. Bet prasmės ir denotato santykis nėra vien tik kalbinis, pareinantis nuo frazės: čia turi būti ir loginis santykis, kurį išreiškiame sakydami, jog prasmė žymi denotatą. Tačiau kyla štai koks sunkumas – mums nepavyks *ir* išsaugoti ryšį tarp prasmės ir denotato, *ir sykiu* neleisti jiems sutapti vienam su kitu. Be to, prasmė nepasiekiamo niekaip kitaip, kaip tik per denotacines frazes. Tai vyksta štai koku būdu.

Tarėme, jog ta pati frazė *C* turi ir prasmę, ir denotatą. Tačiau kai kalbame apie „*C* prasmę“, gauname denotato prasmę (jei tokia yra). „Grėjaus *Elegijos* pirmosios eilutės prasmė“ yra tas pat, kas „Frazės ‘Liūdnu gausmu varpai palydi dieną’¹³ prasmė“, ir ne tas pat, kas „Frazės ‘Grėjaus *Elegijos* pirmoji eilutė’ prasmė“. Todėl siekdami gauti norimą prasmę turime sakyti ne „*C* prasmė“, o „*C* prasmė“, kas yra tas pat, kas tiesiog „*C*“. Analogiškai „*C* denotatas“ reiškia ne tą denotatą, kurio norime, bet kažką, kas žymi tai, ką žymi mūsų norimas denotatas, jeigu jis apskritai ką nors žymi. Pavyzdžiui, tarkime, kad „*C*“ yra „denotacinė frazė, įeinanti į antrą iš pirmiau pateiktų pavyzdžių“. Tada

C = „Grėjaus *Elegijos* pirmoji eilutė“, o
C denotatas = Liūdnu gausmu varpai palydi dieną.

¹³ Liongino Pažūsis vertimas. Žr. Lionginas Pažūsis. *Iš klasikinės anglų poezijos*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 49. (Vert. past.)

¹² Aš juos vartoju kaip sinonimus.

Tačiau denotatas, kurio norėjome, buvo „Grėjaus *Elegijos* pirmoji eilutė“. Taigi mums nepavyko gauti to, ko norėjome.

Sunkumą, kylantį kalbant apie denotacinio kompleksio prasmę, galime suformuluoti taip: Tuomet, kai įstatome tokią frazę į teiginį, teiginys yra apie denotatą; o jei turime teiginį, kurio subjektas yra „*C* prasmė“, tai subjektas yra denotato prasmė (jei tokia yra), kas nebuvo turima galvoje. Tai veda mus prie išvados, jog atskirdami prasmę ir denotatą, turime reikalą su prasme: prasmė turi denotatą ir yra kompleksas, o be prasmės nėra nieko, ką galėtume pavadinti kompleksu ir pasakyti, kad jis *turi* ir prasmę, ir denotatą. Aptariamu požiūriu tinkama formuluotė būtų, kad kai kurios prasmės turi denotatus.

Tačiau taip sunkumas, kylantis kalbant apie prasmes, pasidaro dar akivaizdesnis. Tarkime, *C* yra mūsų kompleksas. Tada sakysime, jog *C yra* komplekso prasmė. Nepaisant to, kai tik *C* pasirodo be kabučių, tai, kas sakoma, yra teisinga ne apie prasmę, bet tik apie denotatą, kaip tuo atveju, kai sakome: Saulės sistemos masės centras yra taškas. Todėl norint kalbėti apie patį *C*, t. y. norint pasakyti teiginį apie prasmę, mūsų subjektas turi būti ne *C*, o kažkas, kas žymi *C*. Todėl „*C*“, kuri vartojame norėdami kalbėti apie prasmę, turi būti ne prasmė, bet kažkas, kas tą prasmę žymi. Ir *C* neturi būti šio kompleksio sudedamąja dalimi (taip, kaip jis yra frazės „*C* prasmė“ dalis); nes jei *C* aptinkamas komplekse, tai ten aptinkamas jo denotatas, o ne prasmė, ir nėra atbulinio kelio nuo denotato denotatų prie prasmės prasmių, nes kiekvieną objektą įmanoma žymėti begaliniu skaičiumi skirtingų denotacinių frazių.

Taigi, atrodytų, kad „*C*“ ir *C* yra skirtingi esiniai, tokie, kad „*C*“ žymi *C*; tačiau tai nėra joks paaiškinimas, nes „*C*“ ir *C* santykis lieka visiškai slėpiningas; o kurgi galėtume rasti

tą denotacinį kompleksą „*C*“, kuris turėtų žymėti *C*? Be to, kai *C* įeina į teiginį, į jį įeina ne *vien tik* denotatas (kaip matysime kitoje pastraipoje); tačiau aptariamu požiūriu *C* tėra denotatas, o prasmė visiškai perleidžiama „*C*“. Tai nebeišpainiojamas raizginys, kuris, rodos, įrodo skirtį tarp prasmės ir denotato buvus suprastą klaidingai.

Tai, kad prasmė yra relevantiška, kai teiginyje esama denotacinės frazės, formaliai įrodo galvosūkis apie *Veiverlio* autorių. Teiginys „Scottas buvo *Veiverlio* autorius“ („Scott was the author of *Waverley*“) turi savybę, kurios neturi teiginys „Scottas buvo Scottas“, o būtent – savybę, kad Jurgis IV norėjo žinoti, ar jis buvo teisingas. Todėl šie teiginiai nėra tapatūs; taigi svarbus turi būti ne tik frazės „*Veiverlio* autorius“ denotatas, bet ir jos prasmė, jei remsimės požiūriu, kuriam priklauso ši skirtis. Tačiau, kaip ką tik matėme, jei priimame šį požiūrį, esame priversti manyti, kad svarbus yra tik denotatas. Todėl tokį požiūrį reikia atmesti.

Beliaka parodyti, kaip visus mūsų aptartus galvosūkius išsprendžia teorija, kuri paaiškintų šio straipsnio pradžioje.

Mano ginamu požiūriu, denotacinė frazė iš esmės yra sakinio *dalis* ir, skirtingai nei daugelis pavienių žodžių, neturi jokios savarankiškos prasmės ar reikšmės. Kai sakau „Scottas buvo žmogus“ („Scott was a man“), tai mano teiginio forma yra „*x* buvo žmogus“, o jo subjektas yra „Scottas“. Tačiau kai sakau „*Veiverlio* autorius buvo žmogus“ („The author of *Waverley* was a man“), tai nėra formos „*x* buvo žmogus“ teiginys ir „*Veiverlio* autorius“ nėra jo subjektas. Sutrumpindami teiginį, pateiktą šio straipsnio pradžioje, užuot sakę „*Veiverlio* autorius buvo žmogus“, galėtume sakyti „Vienas ir tik vienas esinys parašė *Veiverlį* ir jis buvo žmogus“ (griežtai kalbant tai nėra taip pat tikslu, kaip pasakyta

anksčiau, tačiau taip lengviau suprasti). O kalbant bendrai, kai norime pasakyti, kad *Veiverlio* autorius turėjo savybę ϕ , tai, ką norime pasakyti, yra lygiareikšmiška pasakymui „Vienas ir tik vienas esinys parašė *Veiverlį*, ir tas esinys turėjo savybę ϕ “.

Taigi *denotacijos* aiškinimas yra štai toks. Kiekvieną teiginį, į kurį įeina „*Veiverlio* autorius“ („the author of *Waverley*“), analizuojant kaip nurodyta pirmiau, teiginys „Scottas buvo *Veiverlio* autorius“ (t. y. „Scottas yra tapatus *Veiverlio* autoriui“) tampa „Vienas ir tik vienas esinys parašė *Veiverlį*, ir Scottas yra tapatus tam esiniui“; arba grįžtant prie visiškai išskleistos formos: „Ne visada apie x klaidinga, kad x parašė *Veiverlį*, ir kad visada apie y teisinga, kad jei y parašė *Veiverlį*, tai y yra tapatus x , ir kad Scottas yra tapatus x “. Tad jei „ C “ yra denotacinė frazė, gali nutikti, kad egzistuoja vienas esinys x (daugiau nei vieno būti negali), kuriam teisingas teiginys „ x yra tapatus C “, kai šis teiginys interpretuojamas kaip aukščiau. Tada galima sakyti, jog tas esinys x yra frazės „ C “ denotatas. Taigi, Scottas yra frazės „*Veiverlio* autorius“ denotatas. Kabutėse įrašyta „ C “ yra tiesiog *frazė*, ne kas nors, ką būtų galima vadinti *prasme*. Frazė *per se* neturi jokios prasmės ar reikšmės, nes kiekvieno teiginio, kurio dalis yra ši frazė, išsami analizė parodo, jog tos frazės teiginyje nelieka – ji yra išskaidoma.

Dabar matyti, kad galvosūkis apie Jurgio IV susidomėjimą išsprendžiamas labai paprastai. Teiginyje „Scottas buvo *Veiverlio* autorius“, kuris praeitoje pastraipoje užrašytas nesutrumpinta forma, nėra jokio dėmens „*Veiverlio* autorius“, kurį būtų galima pakeisti į „Scottas“. Tai nepaveikia teisingumo tų loginių išvedimų, kurie gaunami *verbaliai* pakeičiant „*Veiverlio* autorius“ į „Scottas“, su sąlyga, kad frazės „*Veiverlio* autorius“ pozicija analizuojamajame teiginyje yra *pir-*

minė. Pirminės ir antrinės denotacinių frazių pozicijos skirtumas yra toks:

Kai sakome „Jurgis IV norėjo sužinoti ar *tai-ir-tai* yra tiesa“ arba „*Tai-ir-tai* kelia nuostabą“, arba „*Tai-ir-tai* yra tiesa“ ir taip toliau, „*tai-ir-tai*“ turi būti teiginys. Dabar tarkime, kad į „*tai-ir-tai*“ įeina denotacinė frazė. Galime pašalinti šią frazę arba iš šalutinio teiginio (subordinate proposition) „*tai-ir-tai*“, arba iš viso teiginio, kuriame „*tai-ir-tai*“ tėra vienas iš dėmenų. Nelygu, kaip pasielsime, gausime skirtingus teiginius. Sykį girdejau apie įžeidų jachtos savininką, kuriam svečias, pirmą kartą išvydęs jo jachtą, tarė: „Maniau, tavo jachta didesnė, nei yra“; į tai savininkas atsakė: „Ne, mano jachta nėra didesnė, nei ji yra“. Svečias norėjo pasakyti „Dydis, kokio maniau esant tavo jachtą, pranoksta tą dydį, kokio ji yra“, tačiau jo žodžiams buvo priskirta tokia reikšmė: „Maniau, kad dydis, kokio tavo jachta yra, pranoksta tą dydį, kokio ji yra“. Grįžkime prie Jurgio IV ir *Veiverlio*: kai sakome „Jurgis IV norėjo sužinoti, ar Scottas buvo *Veiverlio* autorius“, mes paprastai turime galvoje „Jurgis IV norėjo sužinoti, ar vienas ir tik vienas žmogus parašė *Veiverlį*, ir ar Scottas buvo tasai žmogus“; tačiau taip pat *galime* turėti galvoje „Vienas ir tik vienas žmogus parašė *Veiverlį*, ir Jurgis IV norėjo sužinoti, ar Scottas buvo tasai žmogus“. Antruoju atveju frazės „*Veiverlio* autorius“ pozicija yra *pirminė*; pirmuoju atveju – *antrinė*. Pastarąjį atvejį galima išreikšti taip: „Jurgis IV norėjo sužinoti, apie žmogų, kuris faktiškai parašė *Veiverlį*, ar jis yra Scottas“. Tai būtų teisinga, pavyzdžiui, jei Jurgis IV, tolumoje matydamas Scottą, būtų paklausęs „Ar tai Scottas?“ Denotacinės frazės *antrinę* poziciją galima apibrėžti kaip tokią, kurios atveju frazė įeina į teiginį *p*, kuris yra tik analizuojamo teiginio dalis, ir denotacinės frazės pakeitimas atliekamas tik

teiginyje p , o ne visame analizuojamame teiginyje. Kalboje sunku išvengti dviprasmiškumo tarp pirminės ir antrinės pozicijos, tačiau jis nepavoingas, jei būsime atidūs. Simbolinėje logikoje, žinoma, jo lengvai išvengiama.

Pirminės ir antrinės pozicijos skyrimas leidžia išspręsti klausimą, ar dabartinis Prancūzijos karalius yra nuplikęs ar ne, ir apskritai denotacinių frazių neturinčių denotato loginio statuso problemą. Jei „ C “ yra denotacinė frazė, sakykime „tas terminas, kuris pasižymi savybe F “ („the term having the property F “), tai:

„ C turi savybę φ “ reiškia „vienas ir tik vienas terminas turi savybę F , ir tas terminas turi savybę φ “.¹⁴

Tada, jei nėra vienas terminas neturi savybės F , arba ją turi daugiau nei vienas, išeina, jog „ C turi savybę φ “ yra klaidingas *su bet kuria* φ reikšme. Taigi „Dabartinis Prancūzijos karalius yra nuplikęs“ yra akivaizdžiai klaidingas, o „Dabartinis Prancūzijos karalius nėra nuplikęs“ yra klaidingas, jeigu jis reiškia:

„Egzistuoja toks esinys, kuris šiuo metu yra Prancūzijos karalius ir nėra nuplikęs“,

bet teisingas, jeigu jis reiškia:

„Netiesa, kad egzistuoja toks esinys, kuris šiuo metu yra Prancūzijos karalius ir yra nuplikęs“.

Kitaip sakant, „Prancūzijos karalius nėra nuplikęs“ yra klaidingas, jei frazės „dabartinis Prancūzijos karalius“ pozicija yra *pirminė*, ir teisingas, jei ta pozicija *antrinė*. Taigi, visi teiginiai, kuriuose „Prancūzijos karalius“ pozicija yra pirminė, yra klaidingi – tokių teiginių paneigimai yra teisingi, tačiau juose frazės „Prancūzijos karalius“ pozicija yra

antrinė. Taip išvengiame išvados, jog Prancūzijos karalius dėvi peruką.

Dabar taip pat matoma, kaip paneigti, jog esama tokio objekto kaip A ir B skirtumas tuo atveju, kai A ir B nesiskiria. Jei A ir B skiriasi, tai egzistuoja vienas ir tik vienas esinys x , kuriam teisinga, jog „ x yra A ir B skirtumas“ („ x is the difference between A and B “); jei A ir B nesiskiria, tokio esinio x nėra. Taigi, pagal ką tik pateiktą denotacijos išaiškinimą, „ A ir B skirtumas“ turės denotatą, jei A ir B skiriasi, ir neturės jo jokių kitų atveju. Šis skirtumas bendrai galioja teisingiems ir klaidingiems teiginiams. Jei „ aRb “ reiškia „ a susijęs santykiu R su b “, tai toks esinys kaip santykis R tarp a ir b (*the relation R between a and b*) egzistuoja, jei teiginys aRb yra teisingas, ir neegzistuoja, jei teiginys aRb klaidingas. Taigi, iš bet kurio teiginio galime padaryti denotacinę frazę, kuri žymi realų esinį, jei teiginys teisingas, ir nežymi jokio esinio, jei teiginys klaidingas. Pavyzdžiui, tai, kad Žemė sukasi aplink Saulę, yra teisinga (ar bent jau tarsime), o tai, kad Saulė sukasi aplink Žemę, yra klaidinga. Taigi, „Žemės sukimasis aplink Saulę“ žymi esinį, o „Saulės sukimasis aplink Žemę“ esinio nežymi¹⁵.

Dabar galima patenkinamai susitvarkyti su ištisa sritimi ne-esinių (non-entities), tokių kaip „apskritas kvadratas“, „lyginis pirminis skaičius nelygus 2“, „Apolonas“, „Hamletas“ ir t. t. Visa tai yra denotacinės frazės, neturinčios denotato. Teiginys apie Apoloną reiškia tai, ką gautume vietoje jo įrašydami tai, ką Apolonas reiškia pagal antikinį žodyną, tarkime, „Saulės dievą“. Visi teiginiai, kuriuose aptinkamas Apolonas, turi būti interpretuojami pagal pirmiau pateiktas

¹⁴ Tai sutrumpintoji, o ne griežtesnioji interpretacija.

¹⁵ Teiginiai, iš kurių išvedami tokie esiniai, nėra tapatūs nei su tais esiniais, nei su teiginiais, kad tie esiniai turi būti (have being).

taisykles denotacinėms frazėms. Jei „Apolonas“ užima pirminę poziciją, tai teiginys su tokia pozicija yra klaidingas; jei pozicija yra antrinė, tai teiginys gali būti teisingas. Taigi ir „apskritas kvadratas yra apskritas“ reiškia „Yra vienas ir tik vienas esinys x , kuris yra apskritas ir kvadratas, ir tas esinys yra apskritas“ yra klaidingas teiginys, o ne teisingas, kaip manė Meinongas. „Tobuliausia Esybė pasižymi visomis tobulybėmis; Egzistavimas yra tobulybė; vadinasi, tobuliausia Esybė egzistuoja“ išverčiame į:

„Yra vienas ir tik vienas esinys x , kuris yra tobuliausias; jis pasižymi visomis tobulybėmis; egzistavimas yra tobulybė; todėl jis egzistuoja“.

Šis įrodymas nevykęs, nes remiasi neįrodyta prielaida, jog „yra vienas ir tik vienas esinys, kuris yra tobuliausias“¹⁶.

Ponas MacCollas (*Mind*, N.S., Nr. 54, taip pat Nr. 55, p. 401) skiria dviejų rūšių individus – realius ir nerealius; vadinasi, jis apibrėžia nulinę klasę kaip klasę, kuriai priklauso visi nerealiūs individai. Tai numato, jog tokios frazės kaip „dabartinis Prancūzijos karalius“, kurios nežymi realaus individo, visgi žymi nerealų individą. Tai iš esmės Meinongo teorija, kurią pagrįstai atmetėme dėl to, kad ji kertasi su prieštaravimo dėsnium. Remdamiesi savo denotacijos teorija galime manyti, kad jokių nerealių individų nėra; tad nulinė klasė yra klasė, kuri elementų neturi, o ne klasė, kurios elementai yra nerealiūs.

Svarbu pažymėti, kaip mūsų teorija paveikia apibrėžimų, formuluojamų denotacinėmis

¹⁶ Galima sudaryti samprotavimą, kuriuo pagrįstai įrodoma, kad visi tobuliausių Esybių klasės nariai egzistuoja. Taip pat galima formaliai įrodyti, kad ši klasė negali turėti daugiau nei vieną narį. Bet apibrėžus tobulybę kaip pasižymėjimą visais pozityviais predikatais, galima beveik taip pat formaliai įrodyti, jog aptariama klasė neturi nė vieno nario.

frazėmis, interpretavimą. Dauguma matematinių apibrėžimų yra šios rūšies; pavyzdžiui, „ $m-n$ reiškia tą skaičių, kurį pridėję prie n , gausime m “. Taigi $m-n$ apibrėžiamas kaip reiškiantis tą patį, ką konkreti denotacinė frazė; tačiau mes sutarėme, jog denotacinės frazės neturi jokios savarankiškos reikšmės. Todėl iš tikrųjų apibrėžimas turėtų būti toks: „Bet kurio teiginio, į kurį įeina $m-n$, prasmė yra teiginys, kurį gautume vietoje ' $m-n$ ' įrašę 'tas skaičius, kurį pridėję prie n , gausime m '“. Gautasis teiginys interpretuojamas pagal jau pateiktas teiginių, kurių žodinėje išraiškoje yra denotacinių frazių, interpretavimo taisykles. Jeigu m ir n yra tokie skaičiai, kad egzistuoja vienas ir tik vienas skaičius x , kurį pridėję prie n gausime m , tai egzistuoja toks skaičius x , kurį galima įrašyti vietoje $m-n$ bet kokiam teiginyje, į kurį įeina $m-n$, nepakeičiant to teiginio teisingumo ar klaidingumo. Kitais atvejais visi teiginiai, kuriuose „ $m-n$ “ pozicija yra pirminė, yra klaidingi.

Pateiktoji teorija paaiškina tapatybės naudingumą. Niekur, išskyrus logikos knygas, nesakoma „ x yra x “, tačiau tapatybė dažnai tvirtinama tokios formos teiginiais: „Scottas buvo *Veiverlio* autorius“ arba „tu esi tasai žmogus“. Tokių teiginių prasmė negali būti perteikta be tapatybės sąvokos, nors jais nėra tiesiog teigiama, jog Scottas yra tapatus kitam terminui (term), *Veiverlio* autoriui, arba kad tu esi tapatus kitam terminui, tam žmogui. Trumpiausia teiginio „Scottas yra *Veiverlio* autorius“ formuluotė, atrodytų, yra „Scottas parašė *Veiverlį*; ir visada teisinga apie y , kad jei y parašė *Veiverlį*, tai y yra tapatus Scottui“. Tokiu būdu tapatybė įtraukiama į teiginį „Scottas yra *Veiverlio* autorius“; ir dėl tokios vartosenos tapatybės teiginiai yra vertingi.

Dar vienas įdomus mūsų teorijos rezultatas yra toks: kai egzistuoja kažkas, ką pažįstame tik per apibrėžimą denotacinėmis frazėmis, o

ne tiesiogiai, tai teiginiai, kuriuose šis dalykas pristatomas denotacinėmis frazėmis, netaipina to dalyko kaip savo dėmens, bet veikia talpina dėmenis, išreiškiamus keliais denotacinės frazės žodžiais. Tad kiekviename teiginyje, kurį sugebame suprasti (t. y. ne tik tuose, apie kurių teisingumą ar klaidingumą galime spręsti, bet visuose, apie kuriuos galime mąstyti), visi dėmenys iš tikrųjų yra esiniai, su kuriais esame pažįstami tiesiogiai. O tokie dalykai kaip materija (ta prasme, kuria materija suprantama fizikoje) ir kitų žmonių sąmonė yra mums pažinūs tik per denotacines frazes, t. y. mes nesame su jais *tiesiogiai* pažįstami, tačiau jie mums žinomi kaip tai, kas turi tokias ir tokias savybes. Vadinasi, nors mes ir galime sudaryti propozicines funkcijas $C(x)$, kurios teisingos apie tokią ir tokią materialiąją dalelę, arba apie tokio ir tokio sąmonę, mes nesame pažįstami su propozicijomis, kurios tuos dalykus tvirtina ir kurios, mūsų žiniomis, turi būti teisingos, nes mes negalime tiesiogiai suvokti čia įtrauktų konkrečių esinių. Težinome, kad

„Tas ir tas turi sąmonę, kuriai būdingos tokios ir tokios savybės“, tačiau nežinome, ar „ A turi tokias ir tokias savybes“, kur A yra aptariama sąmonė. Tokiu atveju mes pažįstame daikto savybes tiesiogiai nepažindami paties daikto ir todėl nežinodami nė vienos propozicijos, kurios dėmuo yra pats daiktas.

Apie daugelį kitų mano ginamo požiūrio išdavų nekalbėsiu. Tik prašysiu skaitytojo nenusiteikti prieš mano požiūrį – kaip gali nutikti atsižvelgiant į jo perdėtą sudėtingumą, – kol jis nepamėgino sukurti savo denotacijos teorijos. Toks mėginimas, tikiu, įtikins jį: kad ir kokia teisinga būtų teorija, ji negali būti tokia paprasta, kaip būtų įmanu tikėtis iš anksto.¹⁷

Versta iš: Bertrand Russell.
On Denoting. *Mind* (1905),
XIV(4): 479–493.
Vertė Jonas Dagys

¹⁷ Už neįkainojamus patarimus ir pagalbą vertėjas dėkoja kolegoms ir draugams Nijolei Radavičienei, Mindaugui Gilaičiui ir Aisčiui Savukynui.